

Uzaktan Denetime Geçiş Sürecinde Yapay Zekâ ve Risk Analizi Uygulamaları (Mükellef Hakları Bağlamında Değerlendirmeler)¹

Engin Hepaksaz²

Şaban Ertekin³

Özet

Günümüzde bilgi işlem teknolojileri ve yapay zekâ uygulamalarında yaşanan gelişmelerin gelir idaresi ve vergileme işlemlerine de yansıyan önemli boyutları bulunmaktadır. Türkiye’de geline nokta gere vergi kaybı, gerekse kayıt dışı ekonomi ve vergi kaçakçılığının önlenmesi, söz konusu uygulamalar aracılığıyla denetim süreç ve boyutuna da etki eder bir hal almış bulunmaktadır. Yaşanan gelişmeler hem idare hem de mükellefler boyutuyla zaman, mekân ve maliyet avantajlarını gündeme getirmekte, idarenin vergi toplama maliyetlerine de etki etmektedir. Denetim sürecinde vergi denetiminin etkinliği ve işlevselliğinin yanı sıra, mükellef haklarının da gereği gibi korunup gözetilmesi önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelir idaresi ve Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı’nın geliştirmiş olduğu e-devlet ve yapay zekâ uygulamalarının özellikle inceleme boyutuyla devreye sokulması bakımından 2025 yılının Ekim ayı mali milat özelliği arz etmektedir. OECD’nin vergi suçlarıyla mücadelede küresel anlamda 10 temel ilkesi Türkiye’de de yeni süreçteki e-denetim anlayışında yer almış olup, bu ilkelerden bir tanesi de mükellef haklarının korunup gözetilmesine ilişkindir. Bu bakımdan önümüzdeki süreçte uzaktan denetimin etkinlik ve işlevselliğinin yanı sıra, mükellef haklarının konumu, korunup gözetilmesi konuları da çok sık gündeme gelecek konular arasında yer almaktadır. Çalışmada geline nokta itibarıyla uzaktan denetime imkân veren uygulamalar, hem mevcut durum hem de gelecekteki perspektif açısından mükellef haklarının yeri ve önemi de dikkate alınarak ele alınmakta ve değerlendirilmektedir.

- 1 Bu çalışma 29 Ekim-1 Kasım 2025 tarihinde *XII. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kongresi Antalya*’da sunulan Özet bildirinin genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.
- 2 Prof. Dr. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İİBF Maliye Bölümü, engin.hepaksaz@ikc.edu.tr <https://orcid.org/0000-0003-4383-4091>.
- 3 Doç. Dr. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, SBF, Maliye Bölümü, saban.ertekin@adu.edu.tr <https://orcid.org/0000-0003-3438-3196>

Giriş

Mükellef hakları mükelleflerin vergilendirme sürecinde kendilerine tanınan ve başta uluslararası hukuk kuralları olmak üzere, anayasal ve yasal düzeyde kullanabilecekleri hakları ifade etmektedir. Uluslararası alanda idare ile mükellefler arasındaki iş birliği ile vergi sistemlerinin uyumlaştırılması, hem de anayasal ve yasal düzeyde temel hak ve hürriyetlerle uyumlu olmak üzere mükellef haklarının belirlenmesi önem arz etmektedir (Hepaksaz ve Avcı, 2020: 1061)

Son yıllarda çeşitli ülkelerde yapılan vergi reformları bir yandan mevzuatın iyileştirilmesine ilişkin düzenlemeleri kapsarken, diğer yandan vergi idarelerinin organizasyon yapılarına ilişkin değişimler içermektedir (Kahriman, 2016: 230). 2011 yılı itibarıyla vergi denetimine ilişkin olarak gerek kurumsal ve gerekse de vergi denetim süreci bakımından önemli düzenlemeler yapılmıştır. Bu değişikliklerden önemli birisi denetim elemanlarına ilişkin olanıdır. Önceki sistemde farklı unvanlar altında görev yapan denetim elemanları söz konusu iken, yeni düzenleme ile denetim elemanları tek çatı altında üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Kurumsal yapılandırmada bir diğer yenilik vergi inceleme raporlarını değerlendiren bir üst birim olarak Rapor Değerlendirme Komisyonları oluşturulmasıdır. İnceleme sürecinde mükellef haklarına ilişkin yapılan düzenlemeler bakımından ise 2016 yılında çıkarılan yönetmelik önem arz etmektedir.

Türkiye’de vergi denetimine ilişkin çok önemli gelişmelerden bir tanesi de 2025 yılı uzaktan denetime imkân veren bir elektronik inceleme sürecine ilişkin yapay zekâ temelli uygulamaların devreye sokulmuş olmasıdır. Sistemin önemli bir özelliği geçmiş yıllara ilişkin verilerin yanı sıra cari ve güncel verilere ilişkin olarak da risk analizleri hazırlanıp mükellefleri bilgilendirilebilmeye imkân tanınmasıdır. Bu sayede hem vergi ziyanının tespiti, hem de kayıt dışı ekonomiyle mücadelede bakımından idarenin eli güçlenmekte, mükelleflerin zamanında bilgilendirilmesi onların da haklarını kullanmaları bakımından önemli bir gelişme olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu bilgiler ışığında çalışmada öncelikle Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı’nın (VDKB) temel fonksiyonları ve görev alanlarına değinilecektir. İzleyen kısımda VDKB’da risk analizine ilişkin geliştirilen risk analizi uygulamalarından bahsedilecektir. Vergilendirme, tahsil ve cebri icra, yargılama ve vergi inceleme süreçlerinde ortaya çıkan mükellef haklarına yer veren bölümü takiben yeni denetim sisteminde mükellef hakları bakımından dikkat edilmesi gereken hususlar ele alınacaktır. E-inceleme ve risk analizi uygulamalarının mükellefler açısından fayda ve maliyetleri de çalışmada ele alınan önemli bir konu olarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1. Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı Teşkilat ve Görev Alanı

VDKB'nın vergi inceleme süreci ve diğer alanlarda 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 228'inci maddesi bağlamında önemli görev ve yetkileri bulunmakta olup, aşağıda tablo 1 aracılığıyla gösterilmiştir.

Tablo 1: Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı'nın Görev ve Yetkileri

Vergi Usul Kanunu ve diğer gelir kanunları kapsamında vergi incelemeleri yapmak	İnceleme ve denetim sonuçlarını izlemek, değerlendirmek ve istatistikler oluşturmak	Vergi kaçırma ve vergiden kaçınma alanındaki gelişmeler ile bunların ortaya çıkarılması ve önlenmesine yönelik yöntemler konusunda araştırmalar yapmak
Her türlü bilgi, veri ve istatistiği toplamak suretiyle oluşturulacak Risk Analiz Sistemi üzerinden mükelleflerin faaliyetlerini gruplar ve sektörler itibarıyla analiz etmek, mukayeseler yapmak ve bu suretle risk alanlarını tespit etmek	VERGİ DENETİM KURULU BAŞKANLIĞI GÖREV VE YETKİLERİ	Vergi mevzuatı ile ilgili görüş ve önerilerde bulunmak
Vergi yükümlülüklerine ilişkin ihbar ve şikâyetleri değerlendirmek	Vergi inceleme ve denetimleri ile raporlamaya ilişkin standart, ilke, yöntem ve teknikleri geliştirmek, inceleme ve denetim rehberleri hazırlamak, vergi incelemesi yapmaya yetkili olanların uyacakları etik kuralları belirlemek	Bakan tarafından verilen teftiş, inceleme, denetim ve soruşturmaları yapmak
Vergi incelemelerinde Gelir İdaresi Başkanlığı ile gerekli eş güdümü ve iş birliğini sağlamak	Performans değerlendirme sistemi oluşturmak ve Vergi Müfettişlerinin performansını bu sisteme göre değerlendirmek	Bakan tarafından verilen diğer görevleri yapmak

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (VDKB) Faaliyet Raporu, 2025, s. 4'den yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

VDKB'nın kurumsal yapılandırılması merkez, taşra ve yurtdışı teşkilatı olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Hazine ve Maliye Bakanlığı merkez teşkilatında doğrudan Bakana bağlı olarak faaliyet gösteren VDK Başkanlığı, başkan, başkan yardımcıları, daire başkanları, vergi müfettişleri ve diğer personelden oluşmaktadır.

Tablo 2: Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı Merkez Teşkilatı Daire Başkanlıkları

Denetim Daire Başkanlığı		Vergi Kaçakçılığı Denetim Daire Başkanlığı
	VDK DAİRE BAŞKANLIKLARI (Toplam 22 Adet)	
Vergi İadeleri Denetim Daire Başkanlığı		Sektörel Denetim Daire Başkanlığı

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (VDKB) Faaliyet Raporu, 2025, s. 7'den yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 2'den de görüleceği üzere, VDK Başkanlığı, Denetim Daire Başkanlığı, Vergi Kaçakçılığı Denetim Daire Başkanlığı, Vergi İadeleri Denetim Daire Başkanlığı, Sektörel Denetim Daire Başkanlığı şeklinde örgütlenmiştir.

Adana, Antalya, Bursa, Gaziantep, Kocaeli ve Konya'da birer adet olmak üzere toplamda 6 adet Denetim Daire Başkanlığı,

Ankara, İstanbul ve İzmir illerinde birer adet olmak üzere toplamda 3 adet Vergi İadeleri Denetim Daire Başkanlığı,

Ankara (iki adet) , İstanbul (dört adet) ve İzmir (bir adet) illerinde toplamda 7 adet Vergi Kaçakçılığı Denetim Daire Başkanlığı,

Ankara (iki adet), İstanbul (üç adet) ve İzmir (bir adet) illerinde toplamda 6 adet Sektörel Denetim Daire Başkanlığı olmak üzere toplamda 22 adet Daire Başkanlığı oluşturulmuştur (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı VDKB Faaliyet Raporu, 2025: 7-8).

Tablo 3: VDK Başkanlığı Merkez Teşkilatı Müdürlükleri

Özel Büro Şube Müdürlüğü	Araştırma ve İş Geliştirme Şube Müdürlüğü	Hukuk ve İhtilaflı İşler Şube Müdürlüğü
Sektörel Denetim Şube Müdürlüğü	Sektör Analizleri Şube Müdürlüğü	Vergi İhbarları Şube Müdürlüğü
Vergi Kaçakçılığı Denetim Şube Müdürlüğü		Bütçe ve Satın Alma Şube Müdürlüğü
Vergi İadeleri Denetim Şube Müdürlüğü		Mali ve Sosyal Haklar Şube Müdürlüğü
İnsan Kaynakları Şube Müdürlüğü	VDK MERKEZ TEŞKİLATI MÜDÜRLÜKLER	Destek Hizmetleri Şube Müdürlüğü
Teftiş ve Soruşturma Şube Müdürlüğü		Rapor Değerlendirme ve Uzlaşma İşlemleri Şube Müdürlüğü
Performans Ölçme ve Değerlendirme Şube Müdürlüğü		Mevzuat Şube Müdürlüğü
Strateji, faaliyet İzleme ve Koordinasyon Şube Müdürlüğü	Vergi Kaçakçılığı Analiz Şube müdürlüğü	İzaha Davet Koordinasyon Şube Müdürlüğü
İç Kontrol Şube Müdürlüğü	Dijital Uygulamalar Şube Müdürlüğü	Kurumsal İletişim ve Dış İlişkiler Şube Müdürlüğü

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (VDKB) Faaliyet Raporu, 2025, s. 9'dan yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

VDKB'nın kurumsal yapılandırmasında daire başkanlıklarının yanı sıra, görev ve yetki alanlarına göre belirlenmiş çok sayıda müdürlük görev icra etmektedir. Özel Büro Şube Müdürlüğü ile Araştırma ve İş Geliştirme Şube Müdürlüğü doğrudan kurum başkanlığına bağlı olarak çalışmaktadır. Diğer müdürlükler ise altı adet başkan yardımcısına bağlı olarak dağıtılmış bulunmaktadır. Bunlar arasında Sektörel Denetim Şube Müdürlüğü, Vergi Kaçakçılığı Denetim Şube Müdürlüğü, Vergi İhbarları Şube Müdürlüğü ile

İzaha Davet Koordinasyon Şube Müdürlüğü konumuz açısından önem arz eden müdürlüklere örnek olarak verilebilir.

2. VDKB’nda Risk Analizi Uygulamaları

Her ne kadar Vergi Usul Kanununda vergi incelemelerinin temel amacı *‘ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve sağlamak’* olarak hüküm altına alınmış olsa da, vergi incelemelerinin farklı amaçlara hizmet eden yönlerinden bahsetmek gerekir. Söz konusu amaçları (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı VDKB Faaliyet Raporu, 2025: 18),

- kayıt dışılıkla mücadele,
- haksız rekabetin önlenmesi,
- vergi bilincinin yerleştirilmesi,
- vergisel hak ve yükümlülükler konusunda farkındalık oluşturulması,
- vergide adalet ve eşitlik ilkelerinin sağlanmaya çalışılması,

-incelemelerin etkinliğinin artırılması ve mükelleflerin inceleme sonrası vergiye gönüllü uyumunu sağlamaya yönelik olumlu etkilerin yaratılması, şeklinde sıralayabiliriz. Söz konusu amaçları gerçekleştirmek üzere başlatılan vergi inceleme süreci kompleks, çok boyutlu bir süreci ifade etmektedir. Bu süreçte önemli bir unsur incelemelerin risk analizi esasına dayalı olarak yapılmasıdır. Risk analizinde sektör, konu, bölge, il, büyüklük, inceleme geçmişi ve mükellefiyete ilişkin diğer hususlar esas alınmakta, yapılan risk analiz çalışmaları sonucunda da belirlenen mükellefler nezdinde incelemeler gerçekleştirilmektedir.

Gelir İdaresi Başkanlığı’nın yanı sıra VDK da e-devlet uygulamaları ve son dönemde yapay zekâ temelli uygulamalarda öncü kurumlardan biri olarak görülebilir. Gelineen noktada VDK’nın risk analizi ve yapay zekâ temelli uygulamalarına aşağıda değinilmeye çalışılacaktır.

2.1. Elektronik Veri İbraz Sistemi (e-Viz)

E-Viz vergi denetimi sürecinde denetim elemanlarına geleneksel denetim yöntemine göre önemli ölçüde avantaj sağlayan uygulamalardan birisidir. Sistem, e-defter ve belgeler ile elektronik ortamda tutulan/üretilen diğer belgelerin, incelemeyi yürüten denetim elemanına elektronik ortamda ibrazına imkân vermektedir. E-Viz uygulaması mükelleflere de birçok işlemi gerçekleştirebilmelerini sağlamaktadır. Mükellefler e-defter ve belgeleri ile elektronik ortamda oluşturduğu diğer tüm dosyalarını sistem üzerinden zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın ibraz edebilmektedir. Bu süreçte

aşamalar anlık olarak takip edilebilmektedir. E-imza kullanılarak ibraz edilen tüm dosyalar ve veriler yasal olarak belgelendirilebilmektedir (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı VDKB Faaliyet Raporu, 2025: 10).

2.2. VDK-VEDAS Denetim ve Analiz Sistemi

Sistemin getirdiği en önemli yeniliklerden birisi denetimin yeni dönemde elektronik ortama taşınması, bir diğer deyişle uzaktan elektronik denetimi mümkün kılabilmesidir. VDK-VEDAS Denetim ve Analiz Sistemi elektronik defter ve belgelerin görüntülenerek, doğrulanması, raporlanması ve denetime ilişkin detaylı analizlerin yapılmasını sağlamaktadır (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı VDKB Faaliyet Raporu, 2025: 11).

2.3. VDK Risk Analiz Sistemi (VDK-RAS)

VDK-RAS'ın temel fonksiyonu, risk analiz sistemi üzerinden mükelleflerin faaliyetlerini gruplar ve sektörler itibarıyla analiz etmek, mukayeseler yapmak ve bu suretle risk alanlarını tespit etmektir. Bu amaçla, kamu kurum ve kuruluşları ile çok sayıda kurum ve kuruluştan sürekli ve dönemsel olarak bilgiler toplanmakta, mükelleflerin faaliyetleri gruplar ve sektörler itibarıyla analiz edilmekte, karşılaştırma ve bu suretle riskli alanlar tespit edilmektedir. Belirlenen risk alanlarına göre veri yığınları içerisinde marjinal faydası yüksek, incelemede öncelikli mükellefler belirlenerek etkin inceleme süreçleri işletilmektedir (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı VDKB Faaliyet Raporu, 2025: 12).

Tablo 4: VDK-RAS Risk Analiz Sistemi Kullanımına İlişkin Veriler (2024)

İşlem Türü	Sayısal Veriler
Risk Analizi İncelemesine Tabi Tutulan Sektör Sayısı: (41 adet)	708.344 adet mükellef analize tabi tutulmuş, 31.737 adet mükellef incelemeye tabi tutulmuştur
Daire Başkanlıklarından Gelen Sahte Belge Analiz Talebi: (2.826 adet)	19 adet sahte belge düzenleme organizasyonu tespit edilmiştir
Haksız Vergi İadesi Yönünden Risk Tespiti	1.258 adet mükellef vergi incelemesine sevk edilmiştir
İzaha Davet Analiz ve Değerlendirmeleri	18.272 adet mükellef izah müessesesi kapsamında değerlendirilmek üzere ilgili birime gönderilmiştir

Sektör Çalışması (Tarım ve Hayvancılık)	<u>Riskli Mükellefler Fiili Envanter Faaliyeti:</u> Kırmızı et sektörü: 17 il, 68 adres Pancardan şeker üretimi: 26 il, 61 adres Yem imalatı: 17 il, 46 adres Toptan fındık ticareti/aracılığı: 10 il, 111 adres Kavrulmuş/işlenmiş kuruyemiş toptan ticareti sektörü: 1 il, bulunan 56 adres
Sektör Çalışması (Tütün ve Alkol)	<u>Riskli Mükellefler Fiili Envanter Faaliyeti:</u> Şarap imalatı: 22 il, 89 adres Tütün ve makaron sektörü: 8 il, 26 adres
Sektör Çalışması (Kuyum)	<u>Riskli Mükellefler Fiili Envanter Faaliyeti:</u> 44 il, 855 adres

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (VDKB) 2024 yılı faaliyet raporu, sayfa 29'dan yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

VDKB'nın geliştirmiş olduğu yapay zekâ temelli uygulama ve sistemlerin en önemli hedeflerinden birisi, sahte ve muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belgeler düzenleme ve kullanmanın tespit edilmesi ve böylece kayıt dışı ekonominin üzerine gidilerek bu alanın ortadan kaldırılmasına yöneliktir. Bu açıdan zamanaşımı sürelerini dikkate alan geçmişe yönelik denetimlerin yanı sıra, artık güncel denetimlerin de etkin bir şekilde yapılabilmesi imkân dâhiline girmiş bulunmaktadır. Bu sayede özellikle cari dönemde sahte belge düzenleme ve kullanma fiilleri ile etkin bir şekilde ve zamanında mücadele edilebilmesi için VDK-RAS' sistemi kullanılmakta, gerek düzenleyiciler ve gerekse kullanıcılar etkin bir şekilde kontrol mekanizması güncel olarak işletilebilmektedir.

2.4. Mükellef Bilgi Raporu Sistemi (MBR)

VDK-RAS sisteminin temel yapıtaşını oluşturan Mükellef Bilgi Raporu Sistemi (MBR), denetim, inceleme ve araştırma sürecinde gerekli bilgi ve verilerin tek noktadan sağlanmasına imkân vermektedir. Nezdinde inceleme yapılan mükellef hakkında veri tabanında, diğer kamu kurum ve kuruluşları ile çok sayıda kurum ve kuruluştan elde edilen bilgiler toplanmaktadır. Söz konusu bilgilerden yola çıkılarak başkaca bir programa, kaynağa, yazışmaya veya sürece gerek kalmadan nezdinde inceleme yapılan mükellefi ilgilendiren ve vergisel açıdan önem arz eden tüm bilgiler toplulaştırılmış olmaktadır. Sistem bu haliyle denetim elemanlarına adeta rehber görevi icra etmekte ve VDKBİS üzerinden elektronik ortamda sunulmaktadır (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı VDKB Faaliyet Raporu, 2025: 12).

2.5. Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı Bilgi İşletim Sistemleri (VDKBİS)

VDKBİS Başkanlık bünyesinde gerçekleştirilen iş ve işlemlerin takibini ve denetimini sağlayan bir sistem olarak elektronik belge yönetim sistemi ile entegre olarak çalışmaktadır. Bir iş akış otomasyon sistemi olarak çalışan sistem sayesinde, karar alma ve iş takibinde istenilen raporları üretilebilmekte, dış sistemlere bilgi sağlanabilmekte ve bu sistemlerden bilgi alınabilmektedir (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı VDKB Faaliyet Raporu, 2025: 13).

Diğer sistemlerde olduğu gibi bu sistemin de özelliklerinden birisi, geleceğe yönelik risk analizi ve e-denetime geçiş ve uygulama sürecinde yapılması planlananlar ve önerilerin güncel olarak modüler sistem gelişimine olanak tanımasıdır.

2.6. Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı Vergi Daireleri Denetim Bilgi Sistemi (VDK-VEDEBİS)

Başkanlığın teftiş sürecinde kullanılmak üzere geliştirilmiş olup, sürece ilişkin yeni yöntemlerin geliştirilmesi ve bilişim teknolojilerinin yoğun kullanımının getirdiği yeni risk alanlarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda; bilgi paylaşımı ve birlikte çalışılabilirlik anlayışı içerisinde ilgili kurumlarla (Gelir İdaresi Başkanlığı, Bilgi Teknolojileri Genel Müdürlüğü, Ziraat Bankası A.Ş., Muhasebat Genel Müdürlüğü vd.) yapılan bilgi paylaşımları sayesinde çeşitli kriter ve risk göstergeleri oluşturulmakta, analiz edilmekte ve değerlendirilmektedir (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı VDKB Faaliyet Raporu, 2025: 13).

2.7. Elektronik Belge Yönetim Sistemi (EBYS) Çalışmaları

EBYS sistemi diğer kamu kurum ve kuruluşlarında olduğu gibi belge yönetim sistemlerinde standartlaşma ve uyum sağlanmasına katkı sağlayan uygulama, yazılım ve güvenlik sistemlerinin bütününe kapsamaktadır. Kurum bünyesinde de buna ilişkin olarak nitelikli elektronik sertifikalar üretimi, bilgi güncellemeleri ve program ve yazılım geliştirmeleri güncel olarak sağlanmaktadır.

Yukarıdaki bilgiler ışığında mükellefler hakkında bilgi toplanması, risk analizine tabi tutulması ve analiz sonucunda riskli görülenlerin inceleme sürecine dâhil edilmesiyle ilgili alternatifleri aşağıdaki tablo aracılığıyla analiz edebiliriz.

Tablo 5: Mükelleflerin İncelenmeye Alınma Nedenleri

VDK-RAS üzerinden, mükelleflere ait her türlü yasal veri kullanılarak yapılan analiz ve mukayeseler neticesinde riskli görülen sektörler ve mükellefler nezdinde yürütülen incelemeler		İhbar ve şikâyetlere istinaden yürütülen incelemeler
Kamu kurum ve kuruluşlarından intikal eden ve doğrudan veya dolaylı olarak vergisel konuları içeren inceleme ve denetim raporlarına istinaden yürütülen incelemeler	MÜKELLEFLERİN İNCELEMeye ALINMA NEDENLERİ	Vergi Müfettişleri tarafından riskli olduğu düşünülen sektörlerle yönelik düzenlenen Görüş ve Öneri Raporları uyarınca yapılan incelemeler
Teftiş, soruşturma, araştırma ve inceleme ile denetimler sırasında yapılan tespitlere istinaden yürütülen incelemeler		Diğer Nedenler

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (VDKB) 2024 yılı faaliyet raporu, sayfa 18'den yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

VDK'nın risk analizi ve buna dayalı incelemelerinin yanı sıra kayıt dışı ekonomi ile mücadele ile mücadele de en önemli hedeflerden birisini oluşturmaktadır. Bu amaçla yapılan çeşitli görev ve faaliyet alanlarını aşağıdaki tablo aracılığıyla özetleyebiliriz.

Tablo 6: Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaçakçılığı İle Mücadelede Görev ve Faaliyet Alanları

Vergi kayıp ve kaçığına neden olabilecek riskli alanlar ile risk unsurlarının tespiti yönünde araştırmalar yapılması ve bu kapsamda Bakanlığın ilgili veri tabanı ve ambarlarından yararlanılması	VDK-RAS ile kayıt dışı ekonominin ve vergi kaçakçılığının yoğun olduğu sektörleri belirleyerek analiz sonucunda riskli görülen mükelleflerin incelemeye sevk edilmesi	Vergi inceleme raporları ve vergi suçu raporları üzerinde yapılacak çalışma ve analizlerle vergi kaçırma türleri ve bunlarla mücadele yöntemleri konusunda yeni önlemler alınması
Kayıt dışılığın tespitine yönelik sektörel veya konu itibarıyla araştırma yapılarak mevzuat değişikliği ve uygulamaya yönelik görüş ve öneriler sunulması	KAYIT DIŞI EKONOMİ VE VERGİ KAÇAKÇILIĞI İLE MÜCADELEDE GÖREV VE FAALİYET ALANLARI	Kayıt dışı ekonomi ve vergi kaçakçılığı ile etkin mücadele kapsamında; kamu kurum ve kuruluşları ile iş birliği içinde olunması, kurumlar arası veri paylaşımının sağlanması
Organize ve sistematik vergi kayıp ve kaçığına neden olan sektörlerle ve konulara ilişkin inceleme yöntem ve teknikleri geliştirmesi, bu amaçla inceleme rehberleri hazırlanması	Gelişen teknolojiler ile birlikte uygulamaya alınan e-defter, e-fatura, e-irsaliye gibi uygulamalarla kayıt dışılığın önlenmesine yönelik e-denetime daha fazla önem verilmesi	Organize vergi kaçakçılığı olayları ile ilgili inceleme faaliyetlerinin yürütülmesi ve bu konuda gerekli koordinasyonun sağlanması

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (VDKB) 2024 yılı faaliyet raporu, sayfa 19'dan yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Kayıt dışı ile mücadelede 2023 tarihinde yürürlüğe giren ‘Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Eylem Planı (2023-2025)’ VDK Başkanlığı’na önemli görev ve sorumluluklar yüklemektedir. Eylem planında dördüncü bileşen olarak yer verilen ‘*Hukuki, İdari ve Teknik Önlemlerin Alınması*’ bölümünde 29 nolu eylem kapsamında ‘*Hizmet sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin nakit kullanım yoğunluğu azaltılacaktır*’ hedefi ortaya konulmuştur. Bu kapsamda GİB Koordinatörlüğünde VDK ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) ilgili kurumlar olarak belirlenmiştir (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı VDKB Faaliyet Raporu, 2025: 20).

VDKB’nın 2024–2028 Stratejik Planında yer alan amaç ve hedeflerine ulaşabilmek amacıyla, 2024 yılı Performans Programında belirlenen amaç ve hedeflerden önemli birisini ‘*vergi denetimi aracılığıyla kayıt dışı*

ekonomiyle mücadele etmek’ teşkil etmektedir. Kurum, buna yönelik olarak vergi incelemesi süreçlerinde gittikçe artan bir biçimde yapay zekâ temelli uygulamalarla sürdürme iradesi ortaya koymaktadır.

VDK e-dönüşüm Türkiye Projesi ve birlikte çalışılabilirlik anlayışının bir gereği olarak kayıt dışı ekonomiyle mücadelede farklı kurumlarla bilgi paylaşımında başarılı kurumlardan biri olarak görülebilir. Kurum, riskli mükelleflerin tespitine ilişkin başta HMB ve GİB olmak üzere, Ticaret Bakanlığı, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, MASAK, banka, sigorta ve finans kurum ve kuruluşlarıyla ortak çalışma ve bilgi paylaşımında bulunmaktadır (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı VDKB Faaliyet Raporu, 2025: 32).

VDKB 2025 yılı itibariyle risk analiz program, sistem ve uygulamaları sayesinde bir uzaktan denetime imkân verecek alt yapıya hazır hale gelmiş bulunmaktadır. Kısaca ‘e-inceleme’ diyebileceğimiz uzaktan denetim sisteminin 2023 yılı sonu itibariyle personel, teknik alt yapı ve mevzuat düzenlemeleri ile organizasyon destek yapısının oluşturulması sağlanmıştır. 2024 yılında KURGAN Projesinin geliştirilmesine başlanarak, bu konuda VDKB tarafından ‘1 Ekim 2025 Sahte Belgeyle Mücadele Stratejisi - Kuruluş Gözetimli Analiz (KURGAN) Mükellef ve Meslek Mensupları Rehberi’ çıkarılmıştır.

KURGAN, önceki bölümlerde açıklanan risk analizi program, sistem ve uygulamalarını kullanarak hem cari denetim hem de fiili tespitler yapılmasına imkân sağlayacak bir risk analiz ve erken uyarı sistemi özelliği taşımaktadır. Genel olarak değerlendirdiğimizde KURGAN Projesi, 01 Ekim 2025 tarihi itibariyle devreye sokulmuş olup, gelecek dönemde e-inceleme uzaktan denetim sisteminin temel yapı taşlarından birisini oluşturacaktır. Genel olarak değerlendirildiğinde KURGAN sistemi, VDKB bünyesindeki tüm ilgili sistemlerle entegre çalışan, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarıyla bilgi paylaşımı gerçekleştiren, elde edilen verileri risk analiz girdisi olarak kullanıp analiz eden ve değerlendiren yapay zeka temelli modern bir denetim sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (VDKB), Mükellef ve Meslek Mensupları Rehberi, 2025: 13).

KURGAN dünyada modern denetim sistemlerine sahip ülkelerdeki yaklaşım ve değerleri dikkate alan, denetimde uygulama birliği ve standartlaşmayı hedef almakta olup, vergi suçları ve kayıt dışı ekonomi ile mücadele OECD ilkelerini gözetmektedir. Söz konusu ilkeleri aşağıdaki başlıklar altında sıralayabiliriz(T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi

Denetim Kurulu Başkanlığı (VDKB), Mükellef ve Meslek Mensupları Rehberi, 2025: 9);

- Vergi suçlarının suç olarak tanımlanması,
- Vergi suçlarına yönelik strateji geliştirilmesi,
- Görevli makamlara yeterli soruşturma ve kovuşturma yetkisi sağlanması,
- Varlıkları dondurma, el koyma, müsadere etme yetkisi bulunması,
- Kurumsal yapı ve sorumlulukların tanımlanması,
- Mücadeleye kaynak sağlanması,
- Vergi suçlarının öncül suç olarak tanımlanması,
- Ulusal kurumlar arasında işbirliğinin tesis edilmesi,
- Uluslararası işbirliği mekanizmalarının sağlanması,
- Şüphelilerin haklarının korunması.

Görüldüğü üzere VDKB tarafından geliştirilen risk analizine dayalı uygulamalar önümüzdeki dönemdeki denetim sisteminin geleneksel denetim yöntemlerine oldukça farklılaştığına işaret etmektedir. Ana temaları risk analizi, kayıt dışı ekonomi, vergi kaçakçılığı, mükellef bilgilendirmeleri, cari ve fiili denetim, vergi incelemesi ile vergi soruşturmalarını birbirinden ayıran denetim ve yargılama sistemleri üzerine oturtulmaktadır. Diğer taraftan her ne kadar yenilikçi ve ayırt edici özellikleri bulunsun da yapılan denetim ve incelemelerin mükellef haklarını gözetken bir yapısının olacağı da rehberde ele alınan konular arasında yer almaktadır. İlk uygulama konulan Ekim 2025 tarihinden sonraki sonuçlara bakıldığında, mükellef haklarını da ilgilendiren ve sistem iyileştirmelerine ihtiyaç gösterebilecek olan somut olaylar gündemde yer almaya ve tartışılmaya başlamış bulunmaktadır. Daha iyi, hızlı, etkin ve kaliteli bir denetim sisteminin bu yönüyle hem idare hem de mükellefler yönüyle dikkate alınması gerektiği bir gerçektir. Dolayısıyla yukarıdaki açıklamalar ışığında hem mükellef haklarının genel görünümü ve kapsamı, hem de yeni denetim sisteminin mükellef hakları bakımından değerlendirilmesi önem arz etmekte olup, aşağıda buna ilişkin değerlendirmelere yer verilemeye çalışılacaktır.

3. Mükellef Haklarının Genel Çerçevesi

Mükelleflerin vergilendirme sürecinde ödevleri kadar, yararlanabilecekleri haklar bulunmaktadır. Mükellef haklarının normlar hiyerarşisi bakımından uluslararası anlaşma, anayasal ve yasal boyutları bulunmaktadır. Bunlara uygun ve aykırı olmamak koşuluyla daha alt düzenlemelerde de mükellef

haklarına ilişkin düzenlemelerin varlığından bahsedilebilir (Hepaksaz ve Avcı: 2018: 135). 2006 yılında Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) tarafından çıkarılan “Mükellef Hakları Bildirgesi” de bir nevi idarenin mükellef haklarıyla ilgili olarak kendisini bağlayan önemli belgeler arasında yer almaktadır.

Mükellef haklarını vergi hukukunun kendi alt dalları içerisinde farklı sınıflandırmalara tabi tutmak mümkündür. Bu sebeple izleyen bölümde bu sınıflandırmaya uygun değerlendirmelere yer verilmeye çalışılmıştır.

3.1. Genel Mükellef Hakları

Mükelleflerin genel haklarının anayasal temel haklarla da yakın ilgi ve ilişkisi bulunmakta olup, Tablo 7 aracılığıyla aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 7: Genel Mükellef Hakları (Anayasa)

Başvuru Hakkı (Madde 36, 125, 148)		Özel Hayatın Gizliliği Hakkı (Madde 20, 22)
Eşit, Adil ve Tarafsız Hizmet Alma Hakkı (Madde 10)	GENEL MÜKELLEF HAKLARI	Mükelleflerin Bilgilerinin Gizliliği ve Mülkiyet Hakkı (Madde 35)
Belirlilik Hakkı (Vergileme-madde 73)		Bilgi Edinme Hakkı (Madde 20)

Kaynak: Tarafımızca oluşturulmuştur.

Genel mükellef haklarını başvuru, özel hayatın gizliliği, belirlilik, bilgi edinme, mükelleflerin gizliliği, eşit, adil ve tarafsız hizmet alma hakkı olarak sınıflandırabiliriz. Örneğin Anayasanın onuncu maddesinde yer bulan vatandaşların kanun önünde eşit olması ilkesi, bir anlamda mükelleflere idareden eşit, adil ve tarafsız bir hizmet alma hakkını da beraberinde getirmektedir (Sonkur, 2025: 101).

3.2. Vergi Tahsil ve Cebri İcra Sürecinde Mükellef Hakları

Kamu borcunun cebren tahsili kamu icra hukukunun konusunu oluşturmaktadır. Kamu borcunun ödenmemesi durumu, idareye harekete geçerek cebren tahsil yöntemlerini uygulama yetkisini vermektedir. Cebren tahsilat sürecinde kişi hakları ile mülkiyet, konut dokunulmazlığı, özel hayatın gizliliği gibi haklara müdahale edilebilmektedir. Vergi icra sürecinde teminatlı alacakların para çevrilmesi, haciz ve iflas yolları kullanılmak

suretiyle cebri tahsilat işlemleri gerçekleştirilebilmektedir. Doğal olarak idare tarafından bu süreçler işletilirken, mükelleflerin de bazı haklardan yararlanabilmesi gündeme gelmektedir (Öz ve Baran, 2025: 32).

Tablo 8: Vergi İcra Sürecinde Mükellef Hakları

Teminatın Paraya Çevrilmesine İlişkin Haklar (Madde 9-12)	İhtiyati Tahakkuk ve İhtiyati Hacze İlişkin Haklar (Madde 13-20)	Haciz Uygulamasına İlişkin Haklar (Ödeme emri, mal bildirimi, haczedilemeyecek mallar) (Madde 55-59)
Tecil (Madde 48)	VERGİ İCRA SÜRECİNDE MÜKELLEF HAKLARI	Takas
Terkin (Madde 105-106)		Yersiz Verginin İadesi ve Faiz Hakkı

Kaynak: Tarafımızca oluşturulmuştur.

Örneğin, teminatın paraya çevrilmesi sürecinde yapılan tebligattan sonra, ödemeye ilişkin bir süre tanınması, mükellefin vade bitimine kadar kullanabileceği bir hak görünümündedir. Haciz işleminde ödeme emri, mal bildirimi ve haczedilemeyecek mallar bakımından ortaya çıkan haklardan bahsedilebilir. Mal bildiriminde mükellefin kullanabileceği haklar olarak da hürriyeti bağlayıcı ceza verilmemesi ve kamu borcuna yeterli olabilecek malvarlığı gösterme örnekleri verilebilir. Kamu alacaklarının cebren tahsilinde iflas müessesesi de sonuçları mükellefler açısından sonuçları her nek adar ağır sonuçlar doğursa da idarenin başvurabildiği müesseselerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Sonkur, 2025: 102).

Diğer taraftan kamu alacağının korunmasında güvenlik önlemlerinin önceliği ve takdir hakkı konusu sıkça tartışma konusu olabilmektedir. Bu süreçte, teminat alınmış ise paraya çevrilmesi, teminat gösterilmemiş ve idare tarafından şahsi kefalet gösterilmiş ise onun takibi, bunların olmaması ve ihtiyati tahakkuk ve ihtiyati haczin varlığı durumunda bunun kesin hacze dönüştürülmesi işlemleri önem arz etmektedir. Mükelleflerin ticari işlemleri bakımından ağır sonuçlar doğuran iflas uygulaması ise her zaman ve sıklıkla başvurulacak bir yol değil, ancak belirli ve özel şartların bulunması halinde gidilmesi gereken bir yol olarak bir fonksiyon icra edebilecektir (Hepaksaz ve Avcı, 2021: 259).

3.3. Yargılama Sürecinde Mükellef Hakları

Genel hukuk düzeninde yer bulan bireysel hakların vergi hukukundaki görünümü vergi mükellefinin hakları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Mükellef hakları, vergi mükelleflerine olumlu (örneğin bilgi alma hakkı) veya olumsuz talepte bulunma (örneğin özel hayatın gizliliği) hakkı veren ve ihlal edildiğinde hukuki korunma sağlayan haklar olarak görülebilir (Hepaksaz ve Avcı: 2018: 141). İdare ile mükellefler arasındaki uyuşmazlıklar idari çözüm yolları (uzlaşma, cezalarda indirim, pişmanlık ve ıslah gibi) aracılığıyla çözülebileceği gibi, yargı yoluna gidilerek de çözüme kavuşturulmaya çalışılabilir.

Tablo 9: Yargılama Sürecinde Mükellef Hakları

Bilgi Alma Hakkı	Adil Yargılanma Hakkı	Gizlilik Hakkı ve Özel Hayatın Gizliliği Hakkı
Başvuru Hakkı	YARGILAMA SÜRECİNDE HAKLARI	Adil Yargılanma ve Dava Hakkı
Yürütmenin Durdurulmasını Talep Etme Hakkı	Gizlilik Talep Etme Hakkı	Avukat ve/veya Temsilci Bulundurma Hakkı

Kaynak: Tarafımızca oluşturulmuştur.

Vergi yargılama sürecinde ortaya çıkan mükellef hakları, demokratik bir hukuk devletinin gereği olarak yargılamaya ilişkin süreçlerin farklı aşamalarında gündeme gelmektedir. Bilgi alma, başvuru, yürütmenin durdurulmasını talep etme, adil yargılanma, gizlilik talep etme, özel hayatın gizliliği, adil yargılanma ve dava, avukat ve/veya temsilci bulundurma gibi haklar mükellefler tarafından kullanılabilir. Dava sürecinde delil serbestisinden yararlanma ve delil toplama ile gerekli şartların oluşması halinde Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakları da yargılamaya ilişkin olarak kullanılabilir haklar arasında yer almaktadır (Hepaksaz ve Avcı: 2018: 142).

3.4. Vergi İnceleme Sürecinde Mükellef Hakları

Mükelleflerin denetlenmesinde vergi incelemesinin yanı sıra arama faaliyeti, yoklama faaliyeti ve çeşitli kurum ve kuruluşlardan elde edilen bilgiler ve bu bilgilerin denetim faaliyetinde kullanılmasından bahsedilebilir. Vergi incelemesi dışındaki diğer yöntemlerin, esas itibarıyla derinlemesine bir araştırma olan vergi inceleme sürecine yardımcı denetim yolları olduğu söylenebilir.

Tablo 10: Vergi İnceleme Sürecinde Mükellef Hakları

Kimlik İbraz Edilmesini İsteme Hakkı	İncelemenin İş Yerinde Yapılması Halinde Resmi Çalışma Saatleri Dışında İnceleme Yapılmamasını ve İnceleme Kapsamında Alınan Emniyetle İlgili Tedbirlerin İşyerindeki Faaliyetleri Aksatmamasını İsteme Hakkı	İncelemenin Her Safhasında Bilgi Alabilme Hakkı
İncelemenin Gerekçesini, Konusunu, Dönemini ve Kapsamını Öğrenme Hakkı	Fiili Envanterin Yapılmasının Gereklettiği ve İncelemeyi Yapan Tarafından Tasdik Edilen Giderlerin Hazinece Kendisine Ödenmesini Talep Hakkı	İnceleme Sırasında Temsilci Bulundurma Hakkı
Defter ve Belgelerin Kendisinden Yazılı Olarak İstenilmesini Talep Etme Hakkı	VERGİ İNCELEME SÜRECİNDE MÜKELLEF HAKLARI	Vergi İncelemesinin Süresinde Bitirilmemesinin Nedenini Öğrenme Hakkı
Defter ve Belgelerini İbraz Etmek İçin Ek Süre Talep Hakkı	İnceleme Sırasında Düzenlenen Tutanaklardan Bir Nüsha Alma, İtiraz veya Mülahazalarının veya İbraz Ettikleri Özelgelerin Bu Tutanaklara Geçirilmesini Talep Hakkı	Rapor Özeti Talep Etme Hakkı
İş Yerinin Müsait Olması Halinde İncelemenin İş Yerinde Yapılmasını Talep Etme Hakkı	Taslak Vergi İnceleme Tutanagını Talep Etme Hakkı	Rapor Değerlendirme Komisyonlarınca Dinlenme Talep Hakkı
Tarhiyat Öncesi Uzlaşma Talep Hakkı	Mali Tatile ilişkin Hükümlerden Yararlanma Hakkı	İnceleme Sırasında ve Sonrasında Vergi Mahremiyetinin Sağlanmasını/Korunmasını İsteme Hakkı

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (VDKB), <https://vdk.bmb.gov.tr/vergi-incelemesinde-mukellef-haklari>'ndan yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Yoklama faaliyetine ilişkin mükellef haklarına örnek olarak, kimlik gösterilmesini isteme, yoklama fişinin bir nüshasını talep etme ile yoklama memurlarının hâkim kararı olmadan el koyma hakkını uygulamamasını talep etme hakkı verilebilir. Arama faaliyetinin gerçekleştirilebilmesinde vergi kaçakçılığına ilişkin güçlü bulgu ve delillerin varlığında mükelleflerin de yararlanabileceği bazı haklar gündeme gelmektedir. Özellikle el konulan eşya ve materyallerin anayasal temel haklara (konut dokunulmazlığı, özel hayatın gizliliği gibi) aykırılığına ve arama sırasında meydana gelen zararların devlet tarafından tazmin edilmesi ilişkin mükellefe sağlanan hak arama yolları önem arz etmektedir.

4. Yeni Denetim Sisteminde Mükellef Hakları Bakımından Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

Vergi inceleme sürecinin mükellef haklarının korunup gözetilmesi ile yakın ilişkisi bulunmaktadır. Anayasal ve yasal mevzuatla sıkı bir şekilde korunmuş olan kişi hak ve hürriyetlerinin zedelenmesi, yapılan vergi incelemesi ve idari işlemi hukuka aykırı düşürme riski taşır. Bu bakımdan mükellefler nezdinde yürütülen vergi incelemeleri sürecinde mükellef haklarının göz önünde bulundurulması, adil, objektif bir incelemenin gerçekleştirilmesi söz konusu anayasal ve yasal haklar bakımından büyük önem arz etmektedir.

Vergi inceleme süreci anayasal temel hak ve hürriyetleri başta olmak üzere, Vergi Usul Kanunu ve diğer vergi kanunları ile Vergi İncelemelerinde Uyulacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik ve Başkanlık tarafından yapılan diğer idari düzenlemeler çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. VUK kapsamında özellikle beşinci madde kapsamında ve vergi mahremiyeti ilkesi esas alınan temel ilkelerden birisini oluşturmaktadır. Bu süreçte her kadar anayasal, yasal ve idari tedbirler alınmış olsa da uygulamada çeşitli sebeplerle hukuka aykırı olma riski taşıyabilecek durumlar söz konusu olabilmektedir. İdarenin yapay zekâ temelli uygulamaları devreye sokmuş olduğu günümüzde ve güncel durumda bir geçiş dönemi söz konusu olup, kısa ve orta vadede mükellef haklarıyla bağlantılı konular gündeme gelmekte/gelebilmektedir.

E-inceleme sistemi hem idare hem de mükellefler açısından maliyetlerinin yanı sıra birçok faydayı da beraberinde getirmektedir. Örneğin yapay zekâ destekli e-Viz sisteminin uygulamaya sokulması sayesinde hem zaman hem de işgücü maliyetleri azaltılarak kamusal kaynakların daha etkin ve verimli kullanılması sağlanabilmektedir. Gerek gelir idaresi ve gerekse de VDK Başkanlığı, e-dönüşüm Türkiye projesi ve birlikte çalışabilirlik anlayışının bir gereği olarak öncü projelere imza atmaktadır. Örneğin e-Viz sisteminde işlem durumunu özetleyen “Genel Durum Raporu” üretilerek VDKBİS

ortamına entegre edilmesi ve böylece bilgi paylaşımının sağlanması mümkün hale gelmiş bulunmaktadır. VDK-VEDAS sistemi ile de uzaktan elektronik denetim imkân dâhiline girmiş olup, bu sayede vergi denetiminde etkinlik, hız ve veri güvenliği sağlanarak dijital dönüşüme önemli bir katkı sağlanmış bulunmaktadır (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı VDKB Faaliyet Raporu, 2025: 10-11).

Yeni dönem inceleme ve risk analizi yapısı mükellefler açısından da fayda ve maliyetleri beraberinde getirmektedir. Sistem özellikle gelecek dönemde firmalar açısından iyi bir muhasebe, finans ve personel yapısını gerekli kılmaktadır. Böyle bir düzene sahip iyi işleyen bir firma yapısı, potansiyel olarak oluşması muhtemel sorunların minimize edilmesini sağlama bakımından önemli bir adım olarak kabul edilebilir. Yeni denetim sisteminde geçmiş dönem olduğu kadar cari denetimler de artık çok önemli bir konuma gelmektedir. Risk analizine takılan firmalardan istenen izaha davet yazısı, mükellefin incelenmesinden önceki son adım olacaktır. Sürekli bir şekilde izaha davet yazısına muhatap olmak istemeyen firmalar, güncel durumlarını sürekli olarak kontrol eden iyi bir muhasebe, denetim ve personel yapısına sahip olma yönünde gerekli tedbirleri almak durumunda kalacaklardır.

İdare ile mükellefler arasında köprü vazifesi gören meslek mensuplarının da yeni dönemde oldukça seçici bir konumda olacakları söylenebilir. Bu anlamda gerek mali müşavirler ve gerekse de yeminli mali müşavirler müşteri seçimlerinde müşterek ve müteselsil sorumluluklarına bağlı olarak, daha kurumsal ve iyi bir muhasebe ve personel yapısına sahip firmaları tercih edecekleri söylenebilir. Meslek mensuplarının belge ve kayıt düzeninin sağlanmasının ötesinde, bir diğer temel görevleri olan danışmanlık görevini yerine getirmek üzere gerekli tedbirleri almak durumunda kalacaklardır.

Aşağıda bir uzaktan denetime olanak tanıyan yeni dönem inceleme uygulamalarıyla ilgi ortaya çıkan hususlar ve gereklilikler idare ve mükellefler açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır.

4.1. Muhasebe Program ve Nitelikli Personel İhtiyacı

Risk analizi uygulamasında mükelleflerin riskli mükellef kapsamına alınmasının birçok sebebi bulunmaktadır. Tutarsız beyanlar, mali tablolar ile beyannameler arasındaki uyumsuzluklar, kayıtlar ile fiili envanter sonuçları arasındaki tutarsızlıklar, e-defter, e-fatura ve e-arşiv sistemindeki kayıtların eksik, hatalı ve tutarsız olması gibi durumlar mükelleflerin riskli olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Bu gibi tutarsızlıkların ortadan kaldırılması kuşkusuz önümüzdeki dönemde iyi bir muhasebe, personel

yapısı ile kurumsal bir kayıt ve belge düzenine sahip olunmasını gerekli kılacaktır (Çakır, 2025).

İşletmelerde iyi bir muhasebe sistemi ve nitelikli personele olan ihtiyacın karşılanması da yeni dönemde mükellef haklarının korunması bakımından önem arz eden konular arasında yer almaktadır. Bu sorun daha çok işletmelerin kendilerinden kaynaklanan sorunlar olarak görülebilir. İyi bir muhasebe sistemine sahip olmanın elbette ki maddi boyutları bulunmaktadır. Diğer taraftan bu programların varlığı tek başına yeterli olmamakta, bunları kullanmak üzere yeterli ve kalifiye bir personel yapısına da sahip olmak gerekmektedir. Aksi durumda muhasebe, ticaret ve vergi işlemlerinin yanlış, eksik ve zamanında yerine getirilememesi, hataların ortaya çıkması ve sonuçta da yüksek ölçekli cezalarla karşılaşılmasını kaçınılmaz kılmakta, mükellefin idare karşısında kullanabileceği haklarını, kullanamaz duruma düşmesine de yol açabilir.

4.2. Kayıt ve Belge Düzeni

KURGAN sistemi aracılığıyla yapılan risk denetimlerinin sonuçlarından birisi, mükelleflere vergi usul kanunu bağlamında gönderilecek olan bilgi isteme yazılarıdır. Sistem bilerek veya bilmeden kullanıma yönelik ispat ve izahat yaklaşımını odağa yerleştirmektedir. Bu bakımdan mükelleflerin kayıt ve belge düzeni ile diğer muhasebe ve ticari işlemlerini eksiksiz, düzgün ve hukuka uygun tutması ve kurumsallaşmaya yönelik atacağı adımlar büyük önem taşımaktadır. Sonuç olarak mükelleflerin haklarını kullanması ve idareden talep etmesi, aynı zamanda ödevlerini de tam ve zamanında yerine getirmeleri ile eşgüdüm özelliği arz etmektedir.

4.3. Bilgi İsteme Yazıları

Bir yapay zeka ürünü olan KURGAN sistemi en küçük ve spesifik uyumsuzluk ve riskleri dahi anında tespit edip, uyarı veren bir yapı arz etmektedir. Yeni denetim sisteminin her aşamasında mükellef hak ve hukukunun korunması öncelikli bir amaç olarak görülmektedir. Bu noktada, 1 Ekim 2025 öncesi ve sonrasında gerçekleşen fiillere yönelik düzenlenen bilgi isteme yazılarını birbirinden ayırmak gerekir. KURGAN sistemi, mükelleflerin geçmiş dönemli işlemleri üzerinde çalıştırılarak risk skorları tespit etmektedir. Ancak yine mutabakat risklerine bağlı olarak mükelleflerden bilgi istenmiş ve verecekleri yanıtlara bağlı olarak denetim planları dışında kalmalarını sağlayacak bir fırsat elde etmişlerdir. Mükelleflerin hak ve hukukunu gözetken bu uygulama Sahte Belge ile Mücadele Gözetim Programı olarak adlandırılmış ve sahaya indirilmiştir. Mükelleflere yapılan tüm sinyallemelelere rağmen denetim patikasına giren tüm mükelleflerde

masumiyet karinesinin korunması ve adil muamele görmeleri uygulamanın taşıyıcı sütunlarından birini oluşturmaktadır. Vergi müfettişlerinin 306 sayılı Vergi Usul Kanununu Genel Tebliği, 18.04.2025 tarihli SMYİB Kullanma ve 160/A İncelemelerine Yönelik Genelgenin gereklerine dikkat etmeleri bu açıdan önem arz etmektedir (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (VDKB), Mükellef ve Meslek Mensupları Rehberi, 2025: 15).

4.4. Vergi Tekniği Raporu ve Kast Unsuru

Yeterli delil bulunması durumunda düzenleyici mükelleflerin nezdinde düzenlenecek vergi tekniği raporunun beklenmesine gerek duyulmazken, vergi tekniği raporunun varlığı mutlak suretle kullanıcı şüphesi ile denetime alınmış mükelleflerin bilerek belge kullandığı yönündeki kast değerlendirilmesini zorunlu kılmamaktadır. Belirlenen kriterler bir bütün olarak ele alınmalı ve mükelleflerin hak ve hukuku gözetilmelidir. (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (VDKB), Mükellef ve Meslek Mensupları Rehberi, 2025: 16).

KURGAN ile güçlendirilen ve cari denetimlerle beslenen Rapor Otomasyon Sistemi, düzenleyicilerin önemli bir kısmı ile ilgili denetim sürecini günlerle sınırlı hale getirmektedir. Bu durum aynı zamanda önemli bir işgücü tasarrufu olup, denetim elemanlarının kullanma incelemelerine kanallı edilmesine de olanak vermektedir. Zira incelemelerin hızlı ve nitelikli hale getirilmesi, mükelleflerin hak ve hukukunun gözetilmesiyle de yakından bağlantılı bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse, bir personel suistimaline bağılı olarak riskli belge mükelleflerin kayıtlarına girmiş olabilir. Böyle durumlarda mükellefler kendi risk durumlarını değerlendirilerek sonuçları çok ağır olacak herhangi bir inceleme geçirmeden pozisyon alabilmektedir. KURGAN aynı zamanda, vergi mükelleflerinin hak ve hukukunun korunduğı bir güvenlik katmanı olarak işlem görmekte ve sonuçta önleyici bir fonksiyon icra edebilmektedir (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (VDKB), Mükellef ve Meslek Mensupları Rehberi, 2025: 17-19).

4.5. E-Fatura Uygulamasındaki İptaller Bakımından

Kesilen faturalarda daha sonradan tespit edilen yanlışlıkların düzeltilmesi hayatın olağan akışının doğal bir sonucudur. E-Fatura uygulamasının bir özelliğı, e-faturaların, faturayı gönderen kişi ya da kurum tarafından doğrudan iptal edilememesidir. E-faturaları iptal edebilmek için, öncelikle faturanın gönderildiğı kişi ya da kurumun e-faturayı reddetmesi gerekmektedir. Alıcı

e-Faturayı reddettikten sonra ilgili fatura, E-Fatura İptal Portalı üzerinden iptal edilebilmektedir.

İdare tarafında mükellefin basiretli bir tüccar olarak davranması gerektiği, kanunu bilmemenin mazeret sayılamayacağı varsayımları genel kural olarak kabul edilebilir. Ancak gerçek hayatta ticari, finansal ve muhasebesel anlamda hata, yanlışlık, eksiklik gibi durumlarla karşılaşılabilir. Diğer taraftan bir ülkenin hukuk düzeni bir kenara, sadece vergi mevzuatını bile mükelleflerin tam olarak bilebilecekleri varsayımı çok makul görünmemektedir. Bu bakımlardan e-Fatura sisteminde iptal edilme ihtiyacı doğan faturaların gerçek hayatta olağan bir şey olabileceğinin de idare tarafından da kabul edilebilir olması ve buna ilişkin düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır. Aksi durum mükellef hakları bakımından önemli sorunlar doğurucu duruma dönüşebilmektedir. KURGAN sistemi aracılığıyla mükelleflerden istenilen yazıların bu durumu gözetmesi önem arz etmekte olup, gerektiği durumlarda gerek mevzuat ve gerekse de sistemsal düzenlemelere ihtiyaç duyulabilecektir.

4.6. Beyanname ve İade İşlemleri

Bilindiği üzere KDV hesaplarıyla ve faaliyet konusuyla ilgili gelir hesapları gelir tablosunda kural olarak yurt içi ve yurt dışı satışlar hesaplarına kaydedilmektedir. Ancak firmaların gelir kaydettikleri gelir tablosu hesapları sadece bunlardan oluşmamaktadır. Örneğin duran varlık satışının takip edildikleri gelir hesapları bulunmaktadır. Ancak beyannamede kümülatif gelir rakamının tutturulmasında sisteme manuel olarak yapılan girişler sonucunda izleyen dönemlerde mutabakat zorluklarının yaşandığı bilinmektedir. KURGAN aracılığıyla, toplanan vergilerin iade edilmesinde kullanılan risk algısı bir adım daha ileriye taşınmakta, toplanmayan potansiyel vergiler için de cari risk denetimleri büyük rol oynar hale gelmiş bulunmaktadır (Koç, 2025).

Mükellef tarafında böyle güçlükler yaşanırken, idare tarafında ve denetim ayağında KURGAN sistemi ile oluşacak uyumsuzluk problem teşkil etme riski taşımaktadır. Yeni dönem e-inceleme sisteminde KDV Beyannamesi ve mal iadeleri ile mükelleflerin gelir tablosu ve bilançolarında KURGAN sisteminin uyumsuz olarak algılamasına ilişkin düzenlemeler gerekli olabilecektir. Bu durum hem mükellef haklarının gözetilmesi hem de gereksiz yazışma, zaman ve gelir kayıplarının oluşmaması açısından önem arz etmektedir.

4.7. Mal Alış ve Satışlarındaki Şekil ve Miktar Değişiklikleri

KURGAN uygulaması sürecinde uyarlanma ihtiyacı duyulabilecek alanlardan birisini mal alış satış işlemleri oluşturmaktadır. Zira satın alınan

malların satılırken şekil ve miktar değişikliğine uğratılmış olması, sanki bu malın stoklarda yer almadığı gibi bir sorunu gündeme getirebilmekte ve uyumsuzluk sebebiyle mükelleflerin izaha davet edilmesine yol açabilmektedir. Hiç alınmamış olan malların bir diğer deyişle hiç olmayan mallar için satış faturası düzenlemek, bunları satmış gibi göstermek anlamına geleceğinden, burada düzenlenmiş olan fatura sahte bir fatura niteliği taşımaktadır. Diğer taraftan bir malın tedarikçilerinden büyük miktarlarda alınması fakat küçük miktarlarda satılması veya ambalajlamak veya benzeri işlemleri tabi tutularak satılması da gerçek hayatta sık karşılaştığımız durumlardandır. Dolayısıyla malın alış aşamasındaki ürün niteliği ve miktarı ile satıştaki ürün tanımlaması ve miktarı birbirinden farklılık arz edebilecek bir durumdur. İşte böyle bir durumda hiç stoklara girmemiş gibi görünen malların satışı problemlere yol açabilecektir. Bu gibi sorunların çözümlenebilmesi için idarenin kullandığı yapay zekâ sistemlerinin ticari hayatın gerçekliklerine uyumlu bir yapı arz etmesi gerekmektedir.

4.8. Sistemsel ve Uygulama Uyarlamaları

İdare tarafında yapılması gereken adımlardan bir diğeri olarak, sistem, program, beyanname ve şekil unsurları gibi unsurlar bakımından muğlak alan bırakılmaması da önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum hem taraflar arasında uyumsuzluklar çıkması, hem de sonuçta çeşitli cezalarla karşılaşılması durumunu ortaya çıkarabilmektedir. Burada özellikle işletmelerin dijital dönüşümünü gerçekleştirmede ve e-kayıt oluşturmada mükelleflere kolaylık sağlaması planlanan özel entegratörlerin sorunsuz bir şekilde işlemesi büyük önem arz etmektedir. Özellikle mükellef bilgileri (örneğin TCKN, VKN, ihraç kayıtlı satışlar, istisna kalemleri vb.) ile şekil unsuruna ilişkin bu aşamada alıcı ve satıcı arasında istenmeyen hata ve yanlışlıklar, e-denetim sisteminde uyumsuz olarak görülme ve firmaların riskli duruma düşmelerine yol açabilecektir. Bu durumun idare denetiminde firmalar açısından en olumsuz sonucu, kanunen kabul edilebilecek gerçek bir giderin, gider unsurlarından çıkarılmasına yol açabilecek bir duruma düşmesidir.

4.9. Risk Analizi Bakımından Kabul Edilmiş Ortalama Ölçüler ve Genellemeler Sorunu

Bir ekonomide ticaret, pazarlama, sanayi, hizmet sektörlerinin altında yüzlerce alt sektörlerden bahsedilebilir. Risk analizlerinde idare tarafında firmaların bulunduğu sektörlerde kabul edilmiş ölçüler kullanılmaktadır. Buna göre perakende satış sektöründe faaliyet gösteren stok devir hızı yüksek bir firma için ortalama karlılığın düşük, ortalama maliyetin ise daha yüksek

olması normal kabul edilebilmektedir. Buna karşılık otomobil ve değerli mücevher sektöründe stok devir hızının daha düşük, ortalama maliyetlerin daha düşük ve ortalama karlılık oranlarının da daha yüksek olması kabul edilebilir bir durumdur. Ancak böyle bir analiz adından da anlaşılacağı üzere ortalama bir hesaplama olup, tüm firmalar için aynı değerlendirmeyi yapmak yanıltıcı olabilecektir.

Maliyet ve karlılık ortalamalarının yanı sıra aynı şey ortalama nakit, kredi, çek, senet veya vadeli satış akışı bakımından da söylenebilir. Burada çıkan ortalamadan farklı bir sonucun mutlaka risk analizine takılmayacak bir sonuç olabileceği, bunun bir gelir kaybı olarak görülmemesi gibi hususlar da hesaba katılmalıdır.

Risk analizi uygulaması bakımından aynı sektörde faaliyette bulunan firmalar analiz edilmekte, sektör ortalamalarından önemli ölçüde farklılık arz edenler riskli mükellefler sınıfına alınmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere maliyet, karlılık, stok devir hızı, kıymetli evrak, vade, satış gibi faktörler bakımından ortalamadan oldukça uzak ve tutarsız beyanların tespiti, risk sınıfına girip girmeme açısından önem arz etmektedir (Çakır, 2025).

Bu bakımdan yeni denetim sisteminde firmalar açısından içinde bulunduğu sektör ortalamalarından farklı bir göstergenin ispatı halinde normal kabul edilebileceğinin idare tarafından da kabulüne yönelik bir sistem analizine ihtiyaç bulunmaktadır.

Sonuç

Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı tarafından uygulamaya konulmuş olan KURGAN ve bağlantılı sistemleri Türk kamu idaresinde yapay zekâ temelli uygulamaların başarılı bir örneğini teşkil etmektedir. Bu süreçte kuşkusuz hem idare, hem de mükellefler nezdinde yetki ve hak kazanım ve kayıpları bakımından sistemin işlerliğinin sağlanması büyük önem arz etmektedir.

Mükellefler nezdinde iyi bir muhasebe, finans ve personel yapısı ve dolayısıyla kurumsal yapılanma gerekliliği bulunmaktadır. Yeni e-denetim sisteminin gereklerini karşılayabilen firmalarda, potansiyel olarak oluşması muhtemel sorunların minimize edilmesi de sağlanmış olacaktır. Sürekli bir şekilde izaha davet yazısına muhatap olmak istemeyen firmalar, almış oldukları tedbirler ve kurumsal yapılanma sayesinde böylece güncel durumlarını sürekli olarak kontrol edebilecek, güncel gelişmeler karşısında haklarının zedelenmesine karşı güçlü bir konumda olacaklardır.

Diğer taraftan sahte belge düzenleyicisi olduğu tespit edilen mükelleflerle ilişkileri bulunması nedeniyle ilgili Daire Başkanlıklarınca sahte belge

düzenleme yönünden incelenmesi talep edilen yeni mükelleflerin risk analizlerine tabi tutulmasından sonraki işlemlerin mükellef haklarını ilgilendiren yönlerinin de olduğundan bahsetmek gerekmektedir. Risk analizi sonucu, risksiz bulunan mükelleflerin hızlı bir şekilde sahte belge düzenleyicilerden ayrıştırılması ve bu mükelleflerin incelemeye sevk edilmemesi mükellef haklarının korunup gözetilmesi bakımından büyük önem arz etmektedir.

Bu süreçte idare ile mükellefler arasında adeta bir köprü görevi gören mali müşavirlerin önümüzdeki dönemde gerçek anlamda bir müşavirlik görevini yerine getirir fonksiyon icra etmesi gereğinin ortaya çıktığı söylenebilir. Bu anlamda gerek YMM ve gerekse SMMM'lerin de müşteri seçimlerinde müşterek ve müteselsil sorumluluklarına bağlı olarak, daha kurumsal ve iyi bir muhasebe ve personel yapısına sahip firmaları tercih etmeleri söz konusu olacaktır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, geldiğimiz noktada kurgan sistemi uzaktan denetim ve kısaca e-inceleme diyebileceğimiz bir denetime olanak tanıyan gelişmiş bir yapay zekâ temelli uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. VDK tarafından geliştirilen sistem diğer taraftan aynı zamanda bir çok uygulama ile entegre ve veri ambarındaki her türlü bilgiye erişim sağlayabilen, bunları analiz edip değerlendirerek risk tespiti yapan ve mükelleflerden bu konuda izah istenmesine olanak tanıyan güncel ve teknolojik bir alt yapı sunmaktadır. Kayıt dışı ekonomi, sahte belge düzenleme, kullanma ve vergi kaçakçılığının tespiti ana hedefler olmak üzere, aynı zamanda mükelleflerin işlemlerini doğru ve zamanında gerçekleştirmesi, doğru beyan, şeffaflık ve kurumsallık anlamında yeni dönemin en önemli bileşenlerinden birini oluşturmaktadır. Bu sebeple mükelleflerin de buna uygun adımları atması, anayasal ve yasal kurallara uygun bir kurumsallaşma düzeyini yakalama çabaları ile hak kaybına uğramama anlamında önemli konular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

- Çakır, M. (2025). “Kuruluş Gözetimli Analiz Sistemi (KURGAN) Nedir? Nasıl Önlem Almamız Gerekir?”, <https://www.muhasabetr.com/yazarlarimiz/musacakir/005/>, Erişim Tarihi: 15.10.2025.
- Hepaksaz, E. ve Avcı, O. (2018). “Mükellef Hakları Kavramının Vergi Yargısının İşlevleri, İlkeleri ve Bazı Özellikli Durumlar Bakımından Değerlendirilmesi”, *Maliye Araştırmaları - 2*, Ekin Basım Yayım Dağıtım, Bursa, 135-150.
- Hepaksaz, E. ve Avcı, O. (2020). “Seçilmiş Ülkeler Kapsamında Mükellef Haklarının Değerlendirilmesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15-3, 1061, 1072
- Hepaksaz, E. ve Avcı, O. (2021). “Türk Vergi Hukukunda Vergilendirme Sürecinde Yetki Unsuru ve İdarenin Takdir Yetkisi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22 - 2, 250-268.
- Kahriman, H. (2016). “Vergiye Gönüllü Uyum Çerçevesinde Türkiye’de Gelir İdaresinin Organizasyon Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 229-250.
- Koç, V. B., (2025). “Kuruluş Gözetimli Analiz Sistemi (KURGAN)’nın Vergilendirme Etkileri, Maliyet ve Kârlılık Konusuna Yoğunlaşan Denetimlerin Gelişimi”, https://www.alomaliye.com/2025/10/03/kurulus-gozetimli-analiz-sistemi-kurgan-nin-vergilendirme-etkileri-maliyet-ve-karlilik/?srsltid=AfmBOop-JMo1RxAE64K1bK5LyqYrhNbKMqLwubMsA6IDR-gqSsSw_uIa, Erişim Tarihi: 03.12.2025.
- Öz, E. ve Baran, T. (2025). “Kamu Alacaklarının Korunması ve Cebren Tahsili Sürecinde Mükellef Hakları”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (61), 31-64.
- Sonkur, G. (2025). “Vergilemede Mükellef Haklarının Anayasal ve Yasal Temelleri”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 71, ss. 99-108.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (VDKB) Faaliyet Raporu, (2024). Strateji, Faaliyet İzleme ve Koordinasyon Şube Müdürlüğü, Ankara.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (VDKB), <https://vdk.hmb.gov.tr/vergi-incelemede-mukellef-haklari>, erişim tarihi, 02, 08, 2025.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (VDKB) “1 Ekim 2025 Sahte Belgeyle Mücadele Stratejisi - Kuruluş Gözetimli Analiz (KURGAN) Mükellef ve Meslek Mensupları Rehberi”, 2025.